

Реферат на тему: "Зображальна функція кличних комунікатів у поетичному мовленні Лесі Українки"

Леся Українка

Зображальна функція кличних комунікатів

у поетичному мовленні Лесі Українки

Кличні комунікати – це самостійні речення-звертання, їх модифікації – звертання в складі інших самостійних речень [6, 407].

Кличні комунікати та їх модифікації в поетичному мовленні Лесі Українки, крім естетичного значення, зумовленого прагматичним значенням контактності – називанням конкретної істоти, адресата мовлення – часто мають ще й естетичне значення, зумовлене художньою образністю засобів, з яких вони складаються. Наприклад, такі комунікати-вокативи, як татусю [7, 43], сестрице [7, 84], дитинонько [7, 31], що є емоційно-експресивними дериватами, одночасно з прагмемою контактності містять ще й прагмему емоційності (пестливості) і мають характеризуюче значення. Про можливість утворення форми кличного відмінка іменниками із значенням суб'єктивної оцінки, в тому числі й назвами неістот, писала М.Плющ [5, 41]. У поетичному мовленні Лесі Українки емоційно-оцінна конотація притаманна всім без винятку складеним комунікатам, структурну основу яких становлять назви істот: двокомпонентним, що розширені лише вигук о (о матері [7, 193], о брата [7, 109]), бо вигук привносить у звертання значення поваги мовця до адресата; двокомпонентним із займенником мій (моя панно [7, 39], милий мій [7, 112]), у яких займенник виступає епітетом, оскільки сприяє передачі інтимності спілкування, передає відношення близькості мовця до адресата; епітетом-ад'єктивом (предки велебні [7, 249], неправий судія [7, 194], любий джуро [7, 172], які, крім передачі емоційно-оцінного ставлення мовця до адресата, певною мірою характеризують і мотиви спілкування, інтенцію мовця. Трикомпонентні комунікати із присвійним займенником і ад'єктивом-епітетом сконденсовують у собі ще більше підтекстової інформації про ситуацію спілкування, ніж двокомпонентні: мій любий козак [7, 95], наш лютий вороже [7, 109], Михайлику мій любий [7, 174]. Поширюючись напівпредикативними ад'єктивними та субстантивними зворотами, кличний комунікат чи його модифікація стає в поезіях Лесі Українки центральною частиною повідомлення, характеризує названого адресата-персонажа, і чим більше компонентів містить такий ускладнений комунікат, тим більше він ускладнюється інформативно. Т.І.Лутак називає напівпредикативні звороти, що є трансформами двоскладних речень, конденсерами вторинної предикації і вважає, що вони "включаються в речення в залежності від конкретних умов комунікативного завдання, авторських уподобань та стилістичних мотивацій" [3, 66].

Кличні комунікати з конденсерами вторинної предикації виявляють помітну активність у поетичному мовленні Лесі Українки: О люде мій бідний, моя ти родино, Брати мої вбогі, закуті в кайдани [7, 52], моє немовлятко, уроджене в люту годину дитятко [7, 95], Брати мої, нащадки Прометея [7, 109], богине таємна! велична Артемідо, Заступнице міцна коханої Тавріди [7, 129], Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі [7, 140], мій ти єдиний, мій зламаний квіте [7, 201], королівно, ясна панно [7, 205], мій лицарю, любий пане [7, 205]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що художньому стилю Лесі Українки властиве згущення інформації, економне використання мовних засобів, інтелектуалізм, зумовлений уподобанням зображати різноманітні ситуації спілкування, давати якомога вичерпнішу характеристику уявній ситуації спілкування, найперше – мовцю і його співбесіднику.

У поезіях Лесі Українки учасниками мовленнєвого спілкування часто стають не тільки живі істоти, особи, а й неістоти. Іменники з персоніфікованим значенням, що називають адресатів, так само, як і назви істот, виступають основою кличних комунікатів чи їх трансформацій. Наше дослідження свідчить, що це різноманітні за значенням іменники, підтверджується думка М.Скаб про те, що "у сучасній українській мові у кличній формі можуть уживатися практично всі іменники чоловічого та жіночого роду..." [5, 31].

Якщо застосувати класифікацію адресатів у поетичних текстах, запропоновану Іриною Безкровою, до аналізу поезій Лесі Українки, то виявляється, що серед адресатів-неістот найчастіше фіксуються метонімічні адресати та зовнішні об'єкти на позиції внутрішнього адресата [1, 70]. Метонімічний адресат – це інакомовне позначення певної ознаки комуніканта, він означає інтенсивне злиття адресанта й адресата, високий рівень автокомунікативності висловів з подібним адресатом [1, 70]. Звертаючись до самого себе, автор використовує непрямі номінації, разом з якими вводиться підтекст, що експлікується в результаті з'ясування значення комунікативних трансформацій. Серед засобів створення метонімічного образу адресата в ідіолекті Лесі Українки використані лексеми серце, серденько, душа: Стій, серце, стій! Не бийся так шалено [7, 113], Спи, моє серце! [7, 120], Мовчи, душе, спини свій стогін, серце, Так мусить бути... Умри, душе, розбийсь, холодне серце, Так жить не варт! [7, 231], Загорися ти, моє серденько, запалай пожаром [7, 239].

З комунікативних метафор, тобто перенесень не-особи в ситуацію безпосереднього спілкування, на позицію другої особи [2, 169], у поезії Лесі Українки можна виділити такі найбільш численні лексико-семантичні групи формальних комунікатів: "рідний край", "явища природи", "поетична творчість". Комунікати-метафори зовсім втрачають функцію адресування мовлення, їх естетичне значення зумовлює лише зображальна, характеризуюча функція. Такі звертання в текстах поезій є центром повідомлення, а в нанизуванні ознак об'єкта полягає сутність повідомлення.

З лексико-семантичної групи (ЛСГ) "рідний край" у функції кличних комунікатів у поезії Лесі Українки представлені лексеми Україна, край, країна, сторонька, Волинь, куточок, Подолля, Еллада, сторона. Крім названих основних компонентів до складу

звертання може входити вигук, інтимізуючий присвійний займенник мій/наш, один чи кілька напівпредикативних поширювачів: Україно, наша бездольная мати [7, 30], моя ти Україно мила, кохана, моя безталанная мати [7, 30], рідний мій краю [7, 33], країно моя [7, 45], сторононько рідна! коханий мій краю! [7, 52], моя Україно [7, 52], Україно [7, 52], мій рідний краю [7, 62], Волинь [7, 64], рідний куточок [7, 64], Красо України, Подолля [7, 64], Мій занапащений, нещасний краю [7, 92], Єдиний мій, коханий рідний краю [7, 131], моя Елладо [7, 131], Країно рідная! ох, ти далека мріє! [7, 140], Південний краю! [7, 71], стороно прекрасна! [7, 71].

З назв-явищ природи, що становлять структурну основу кличних комунікатів та їх модифікацій, у поезіях Лесі Українки вжиті лексеми натура, хмари, ніч, нічка, зоря, зірка, гай, дуб, квітка, море, лиман, промінь, весна, гора, вишенька, блискавиця, сонце, сонечко, кінь, земля, земляця. Структура кличних комунікатів з такими основами аналогічна структурі комунікатів попередньо схарактеризованого семантичного типу: Натуро-матінко! [7, 58], натуро-ненько [7, 58], Гей ви, грізні, чорні хмари [7, 31], Лагідні веснянії ночі зористі! [7, 33], нічко дивна! [7, 174], Зорі, очі весняної ночі! [7, 35], Зорі, темряви погляди ясні! [7, 35], Ти, прекрасна вечірняя зоре! [7, 35], ви, зорі, байдужії зорі! [7, 36], зорі пречистії [7, 86], високії зорі [7, 158], холоднії зорі [7, 158], моя зірко лагідна! [7, 36], пишні квіти [7, 62]; море, море! [7, 67], величнее море таємне! [7, 68], синє море, безкрає, просторе [7, 70], Сильне море! [7, 76], Ви, гордії, вільнії хвилі [7, 70], Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна! [7, 68], гаю милий! [7, 38], Мій гаю сумний! [7, 45], дубе мій високий, Друже мій єдиний [7, 38], Гей, блискавице, громова сестрице [7, 214], веселеє сонечко ясне! [7, 69], Сонце, сонечко [7, 239], сонце [7, 239], ой коню [7, 285], ой коню, коню [7, 285], земле чужая [7, 285], мати-землице [7, 285], земле [7, 286], Весно красна! [7, 76], весно [7, 88], Ой гори, гори, золоті верхів'я! [7, 156], Ой вишеньки-черешеньки, червонії, спілі [7, 180].

До ЛСГ "поетична творчість" увійшли такі лексеми, вжиті Лесею Українкою в основі кличних комунікатів-метафор: фантазія, пісня, муза, слово, мова, зброя, співи, зоря, мрія, думи: моя пісне [7, 72], Гей, шалена пісне [7, 153], слово [7, 110], ти моя щира, гартована мова [7, 116], слово, моя ти єдина зброе [7, 110], зброе моя [7, 110], мої щирі, одважні слова [7, 116], музо, моя ти порадо [7, 126], о музо [7, 126], пісне моя лебедина [7, 127], Доле [7, 93], воле [7, 52], славо [7, 68], музо, ображена, горда богине! [7, 127], фантазіє химерна [7, 142], голоснії слова [7, 151], слова [7, 151], солодкії співи [7, 187], Ой ви, слова, страшна, двусічна зброе [7, 212], Фантазіє! ти сило чарівна! [7, 32], Фантазіє ясна [7, 32], фантазіє, богине легкокрила [7, 32], фантазіє химерна [7, 142], Гетьте думи, ви хмари осінні! [7, 39], мрії рожеві [7, 93], любі мрії [7, 86], мріє новая [7, 94], мріє [7, 211], мріє загублена [7, 212], мрії передсвітні [7, 246], ой мрії-мари! [7, 285].

Одним з найбільш улюблених адресатів мовлення, причому всебічно схарактеризованим саме за допомогою численних кличних комунікатів, є у поезії Лесі Українка муза. Художній образ музи розгортається в таких звертаннях: чарівнице мила! [7, 88], Ave regina! [7, 112], Безжалісна музо! [7, 112], Ти, горда царице [7, 113],

ти, владарко [7, 113], богине [7, 113], моя бранка [7, 113], безжалісна музо [7, 113], моя владарко горда [7, 113], царице [7, 113], ясна царице [7, 113]. У вірші "To be or not to be?" ("Бути чи не бути?") комунікати є засобом вираження цілої гами почуттів ліричної героїні від роздратування до покори: музо винозора [7, 114], порадице надземна [7, 114], ти, горда музо! [7, 115], О чарівнице [7, 115]. У поезії "Обгорта мене туга, болить голова..." до образу музи знову ж таки за допомогою трансформованого комуніката моя вихованко [7, 117] Леся Українка додає ще один важливий штрих до портрета. У формі діалога з музою побудований вірш "Зимова ніч на чужині". Так само у ряді кличних комунікатів розвивається улюблений поетичний образ: музо, моя ти порадо [7, 126], о музо [7, 126], музо, ображена горда богине! [7, 127]. У гуморесці "Музичні химери", де героями є поет і муза, є ще кілька звертань, що характеризують змальований з іронією образ поета: ох любя; кохана; музо [7, 269].

Кличні комунікати в поезіях Лесі Українки є художнім засобом створення образів долі, волі, слави. Образ долі, наприклад, змальований за допомогою звертань моя зоре [7, 139] (зоря поезії), зоре моя! [7, 139], доле [7, 155], о доленько моя [7, 179]. З образом волі пов'язані кличні комунікати ти, воле, ти зоре таємна [7, 52], ти, вічний дух розкутого ума [7, 91]; о воля [7, 91]. Два поширені кличні комунікати передають ставлення до слави (йдеться про минулу славу українського народу): Славо! Наша згубо! Славо, наша мати [7, 68].

Зображальну функцію виконують усі кличні комунікати у художньому мовленні Лесі Українки. Але сутність зображальної функції залежить від семантики і структури кличного комуніката. Власне кличні комунікати, тобто звертання, які називають істот-адресатів, образні, бо представляють образ-персонаж. Коли до прагматичного значення контактності долучається емоційно-оцінна семантика, тоді кличний комунікат виконує ще й характеризуючу функцію. З ускладненням структури кличного комуніката роль характеризуючої функції зростає, а вага функції адресування мовлення знижується, у зв'язку з цим зображальна функція перетворюється на характеризуючу. Кличні комунікати із субстантивними та ад'єктивними напівпредикативними поширювачами стають уже центрами повідомленнями, конденсерами художньої інформації. Коли основу кличного комуніката в поетичному мовленні становить назва неістоти, то зображальна функція його якісно змінюється. Це вже власне мовний образ, чи метонімічний адресат (душа, серце тощо), чи комунікативна метафора.

Література

1. Безкровна І.О. Поетичний текст як комунікативний акт: типи адресатів// Мовознавство.- 1998. - С. 67— 72.
2. Лутак Т.І. Вторинна предикація як спосіб конденсації інформативного обсягу речення // Мовознавство.- 1986. — № 4. - С. 65-67.
3. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. - М.: Наука, 1986. - 208 с.
4. Плющ М.Я. Функціональна співвідносність називного і кличного відмінків за значенням особи // Мовознавство.- 1983. - № 6. - С. 36-42.

5. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
6. Скаб М.С. Вокатив на тлі взаємодії рівнів мови // Мовознавство.- 1990. — № 5. – С. 30-33.
7. Українка Леся. Твори в двох томах. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1986. – 608 с.